

Marina HOTI

SISAK U ANTIČKIM IZVORIMA

UDK 930.2 (497.13 Sisak) »652«

Pregledni članak

Antička povijest

Article de revue

Histoire ancienne

Primljeno: 1992.06.23.

Reçu:

Marina Hoti
HR-41000 Zagreb, Hrvatska,
Arheološki zavod
Filozofskog fakulteta,
Salajeva 3

U svijet Rima Siscija ulazi u 2.st.pr.Kr. Nakon što je nekoliko puta opsijedana, osvaja je Oktavijan 35.g.pr.Kr. Od tada je Siscija rimski grad. Kao važna strateška točka igrala je presudnu ulogu u ustanku dvaju Batona 6 - 9.g. Tu je Tiberije smjestio najveću vojnu silu Rima u to vrijeme. Vespazijan grad uzdiže na rang kolonije, vjerojatno 71.g : COLONIA FLAVIA SISCIA stoji na natipisima. Za cara Hadrijana grad diživljava veliki procvat, a od cara Septimija Severa dobiva titulu Colonia Siscia Septimia Augusta 194.g. Za vrijeme cara Galijena u Sisciji je otvorena kovnica novca. Kad je Dioklecijan reformirao državu i nanovo podijelio Panoniju, Siscija postaje centar provincije Savije s kovnicom i riznicom provincije. Grad igra ulogu i u ratu Konstantina i Licinija 314.g. zatim u vrijeme borbi Konstancija II. s uzurpatorom Magnencijem 351.g. 388.g. kod Siscije su se sukobili car Teodozije i uzurpator Maksim. U vrijeme Valentinijana III. Savija je otvorena Hunima za naseljavanje, a nakon propasti hunske države dolaze Ostrogoti, pa je Siscija dio Teodorikove države. S provalom Avara i Slavena nema više spomena Siscije kao antičkog grada.

Sisak se nalazi na samom južnom rubu plodne nizine koju još od antike nazivamo Panonijom. To ime dolazi od naziva *Pannonii*, kako su jednim terminom označavana ilirska plemena koja su nastavala dolinu rijeke Save. Ime se prvi put pojavljuje kod

Polibija (frg.64 [122]) uz 156.g.pr.Kr. za Delmatskog rata. Zapravo su prvi podaci o tim krajevima i narodima koji se mogu smatrati točnima skupljeni tek u Augustovo vrijeme¹. Oni se pojavljuju kod Strabona, Plinija, Apijana i Ptolemeja, ali i tu su podaci šturi kad se odnose na ranija vremena. Tako i Plinije prilično kratko govori o dunavskim krajevima (PLIN. N.H. 3.147-8), Strabon zna za kampanje u Panoniji i veli (7.52; 4.6.10) da su u gornjem toku Save boravili Taurisci, a oko Siska Panonci, a zna i za ceste koje su spajale dolinu Save i Dunava. Ptolemej pak veoma griješi u smještaju i veličini tih zemalja. Kad je riječ o zbivanjima iz 2.st.pr.Kr. (vremenu kad Panonija ulazi u rimski horizont) glavni izvor (pored Polibijeva fragmenta) ostaje Apijanova *Illyrike*, pisana u 2.st, nužno manjkava i često neprecizna². Interes Rima za dolinu rijeke Save s vremenom se povećavao, kako je rasla spoznaja da je to najkraći i najjednostavniji kopneni put od Italije za Istok. Priprema za osvajanje Panonije bilo je osnivanje Akvileje (*colonia Aquileia*) 181.g.pr.Kr. Imajući direktnu komunikaciju s Rimom, ona je postala glavno rimsko uporište za širenje na istok i na sjever. Rimski poduhvati u tim pravcima su se svi oslanjali na Akvileju. Osim toga, zauzimanje im je unutrašnjosti omogućavalo da zaštite istočnu jadransku obalu od naroda iz zaleđa. Zato su vjerojatno u to vrijeme već pokušavali zauzeti Sisak, stratešku točku između Italije i Dalmacije³.

U području grada Siska izvori su nam ostavili napomene o plemenu Kolapijana (*Colapiani*) koji su živjeli oko Kupe (*Colapis, Colops*). Još se spominju Varcijani i Osarijati⁴. Na ušću Kupe u Savu obitalvali su Segestani u okolici svog grada Segeste (APP. III. 10,30. 17.49. 23. PLIN. N.H. 3.131 - Segesta Karnu). Grad se pojavljuje i pod imenom Segestica (*Segestiké*) kod Strabona (4.6.10; 7.5.2; 7.5.12) i Plinija Starijeg (N.H. 3.148), te Apijana (III. 22.62; 24.71)⁵. Često je opisivana kao dobro utvrđeno naselje, opasana Savom i Kupom (APP. III. 22. DIO, 49.37,3-4) što je sasvim vjerojatno budući da je grad mogao odolijevati rimskoj opsadi punih trideset dana. Strabon još dodaje da su Segestika i Siscija (*Siskía*) dva susjedna mjesta (4.6.10) i smatra Segestiku gradom (*pólis*), a Sisciju utrdom (7.3.2). Plinije (N.H. 3.148) je ustvrdio da se Segestika nalazi na jednom otoku uz desnu obalu Kupe, a Siscija na lijevoj obali⁶. Iz tih se antičkih izvještaja vidi da su autori razlikovali Segestiku kao posebnu cjelinu (vjerojatno položaj Pogorelec) od Siscije, da su to bila dva odvojena susjedna naselja, po svojoj prilici i etnički različita⁷. Ta podvojenost je lako mogla trajati sve do u 1.st. posije Krista, ako je vjerovati da Strabon i Plinije opisuju stanje u svoje vrijeme, a ne crpe samo iz starijih izvora.

I prije Rimljana se to naselje (*oppidum*) okoristilo svojim izvrsnim položajem na dvije plovne rijeke i na raskršću najvažnijih putova. O tom prosperitetu svjedoče i izvještaju o društvenoj i političkoj organizaciji i podjeli na klase, koja je mogla nastati i razvijati se samo u jednom bogatom i uređenom gradu. Apijan nam je ostavio podatke o dvije glavne klase: aristokraciji (*prōteúontes*) i puku (*demos*). Kasije Dion, koji ostavlja dojam da je osobno poznao Sisciju, u opisu Oktavijanova pohoda kaže da su mu vlastodršci htjeli predati grad, ali se puk usprotivio i odlučio na otpor. Iz toga se jasno vidi

da stavovi i ciljevi dva sloja stanovništva nisu uvijek bili istovjetni (APP. III. 22. DIO, 49.37.1 id. STRAB. 4.6.10; 7.5.2) ⁸.

158.g.pr.Kr. žalili su se stanovnici Visa na Delmate, a Rimljani su potaknuti tim žalbama 156.g.pr.Kr. otpočeli rat protiv njih. Naravno, na njih je vjerojatno mnogo više utjecalo ugrožavanje plovidbe i interesa Akvileje na istočnoj obali Jadrana, nego jadikovke Isejaca i Daorsa. Čini se da su u delmatski rat bili upleteni Skordisci na svom širenju prema zapadu. Te 156.g. Rimljani prodiru u Panoniju i opsjedaju Segestiku, vjerojatno da bi osigurali dolinu između Save i Drave, zaustavili i potisnuli Skordiske i stvorili uporište u delmatskoj pozadini. Bio je to prvi pokušaj osvajanja Siska, ali po svoj prilici neuspješan, budući da su se Rimljani uskoro okrenuli željezom i srebrom bogatom Noriku⁹.

129.g.pr.Kr. ponovo preko Akvileje, Rimljani prodiru na japodsko područje i prema Panoniji. Apijan (III. 10) veli: "Proti Japidem, stanujući među Alpami, Sempronij Tuditan (C. *Sempronius Tuditanus*, cos. 129.) i Tiberij Pandusa (Ti. *Latinius Pandusa*) vojevaše i nevjerojatno je da su ih njih dva upokorila, isto kao Segestane Lucij Kota i Metel, nego doskora oni jedni i drugi odmetnuše" ¹⁰. Klemenc na primjer smatra da su Rimljani te 129.g.pr.Kr. zauzeli Sisciju ¹¹, dok se većina ne bi s time složila.

Deset godina kasnije, 119.g.pr.Kr. opet su se pobunili Delmati u savezu sa Skordiscima¹². To je zapravo bio nastavak rata iz 129.g. Ovaj put su oba konzula, Lucije Aurelije Kota (L. *Aurelius Cotta*) i Lucije Cecilije Metel (L. *Caecilius Metellus*) s vojskom provalili iz Galije u Ilirik. Da li je 119.g. zauzeta i Segesta, ostaje pod znakom pitanja. Dok jedni smatraju da je opsjedana, ali bez uspjeha ¹³, drugi smatraju da se Apijanov izvještaj ne može posve osporiti, iako je čudno da nema nikakvog slavlja ni trijumfa povodom osvajanja Segeste, što bi trebao biti kuljučni događaj te godine¹⁴.

Skordisci su bili problem sve do novog panonskog rata. S njima je definitivno obračunao Scipion Azijagen (L. *Cornelius Scipio Asiagenus*, cos. 83. g.pr.Kr.). Dok Mócsy¹⁵ smatra da se njegova pobjeda ne može točno datirati između 88. i 81.g. pr.Kr. drugi su skloni staviti pobjedu u 88.g.pr.Kr.¹⁶. Klemenc¹⁷ je mišljenja da je Scipion zauzeo Segestiku 83. g.pr.Kr. a zauzeće bi bilo posljedica pobune Segestana, koji su vidjeli svoju priliku u burnim vremenima građanskog rata između Sule i Marija. Bila bi zauzeta samo privremeno¹⁸ jer su je ponovo morali napustiti, što je teško pouzdano dokazati. U svakom slučaju, grad je i dalje opstojao praktički nedirnut romanizacijom.

U međuvremenu su rimsku državu potresali građanski ratovi. Rat između Sule i Marija se možda osjetio kao daleki odjek u pobunama lokalnog stanovništva. S osnutkom prvog Trijumvirata (60.g.pr.Kr.) Cezar je na upravu dobio Cisalpinsku Galiju, a zajedno s njom i Ilirik (PLUT. *Caes.* 14. DIO, 38.85. VELL. PAT. 2.44.5). Nemamo uopće podataka da li je Cezar namjeravao išta poduzimati u unutrašnjosti provincije ¹⁹. Borbe Cezara i Pompeja 49. i 48.g.pr.Kr. su uglavnom dodirnule priobalno područje. U jesen

43.g.pr.Kr. osniva se drugi Trijumvirat s Oktavijanom, Antonijem i Lepidom. 42.g. nakon bitke kod Filipa, kad su poraženi Brut i Kasije, Antonije odlazi na Istok da uspostavi red. Oktavijan nije bio naročito popularan, pogotovo ne u Italiji, za razliku od vojnika-heroja Antonija. Kad se Marko Antonije vratio s Istoka odnosi među njima dvojicom su bili tako zategnuti da je gotovo izbio novi građanski rat. Međutim na nagovor Azinija Poliona i Mecenata sastali su se u septembru ili oktobru 40.g.pr.Kr. u Brundiziju da se mirno dogovore. Lepid je otpremljen u Afriku, a Oktavijan i Antonije su podijelili ostatak - Antonije je dobio Istok, a Oktavijan zapad države i, što je za nas značajno, Ilirik. U početku nije sam bio zainteresiran za tu provinciju, koja je ionako dugo bila zanemarivana, tako da su plemena iz unutrašnjosti već počela ugrožavati sjevernu Italiju, uglavnom nekažnjeno²⁰. Stoga Oktavijan šalje u Ilirik Gaja Azinija Poliona (*C. Asinius Polio*) ne bi li smirio stanje. Ovaj je bio uspješan i 39.g.pr.Kr. slavio trijumf²¹.

Kad je Lepid 36.g.pr.Kr. izbačen iz igre (budući da su ga na Siciliji napustile njegove dvadeset i dvije legije i prešle Oktavijanu) postalo je jasno da je sukob između preostala dva Trijumvira neminovan.

Oktavijan se našao suočen s novom situacijom - u međuvremenu je zadobio sjajne pozicije kao političar i demagog, ali sad je morao pridobiti naklonost vojske, morao je pokazati da njegove vojničke sposobnosti i osobna hrabrost ni malo ne zaostaju za Antonijem. Antonije je bio daleko, na Istoku. Vijesti su o njegovim pobjedama dugo putovale do Italije, a uz to su i sistematski umanjivane; ali je zato Ilirik bio blizu i svaka vojnička pobjeda u Iliriku silno bi odjeknula u Rimu²². Osim toga je nemiran i uglavnom nepokoren Ilirik bio bolna točka Italije, naročito kad je riječ o obrani njezinih sjevernih dijelova. Strateški, Panonija čini vrata Italije, čuva matičnu zemlju i glavni grad od napada kopnom s istoga. Naročitu je važnost imala dolina rijeke Save, kao najbrža komunikacija za Istok, preko Beograda do soluna i Bizanta, ali i kao komunikacija za delmatsko zaleđe²³. Oktavijan je bio mudar. Znao je da ako dođe do sukoba i građanskog rata da se mora osigurati od napada s leđa, jer vojska od istoka najlakše prodire dolinom Save. Bio je poučen Cezarovim iskustvom kad su mu zaprijetili Pompejevi pristaše u Dalmaciji; moralo se spriječiti i da suparnik, ako bi krenuo uz Savu, ne dobije zaleđe i podršku na obali²⁴.

Sve zajedno, 35.g.pr.Kr. Oktavijan je imao mnogo motiva da krene na pohod u Ilirik. Trebalo je samo naći dobar izgovor. Tako je krenuo na Japode s povodom da su prestali plaćati porez (SUET. *Aug.* 20. FLOR. 2.23. VELL. PAT. 2.78.2. STRAB. 4.6.10; 7.5.2 id. APP. III. 22 id. DIO, 49.34-38). U proljeće 35.g.pr.Kr. Oktavijan je krenuo s dvije armije²⁵, zaratio na Japode i zauzeo njihov centar Metulum, gdje je bio ranjen u koljeno (SUET. *Aug.* 20). Očito je da vođi njegova ranga nije bilo potrebno riskirati vlastitu glavu u prvim redovima, no on je ipak to činio. Naime, njemu je njegovo slavno koljeno iz Metuluma dobro došlo kao propagandni kapital kod vojske koja je otprije bila zadojena Antonijevim vojničkim i ratničkim vrijednostima²⁶.

Kad se Metulum predao Oktavijan je s vojskom krenuo prema Segesti. Prema Dionu Kasiju (49.36.1) on nije imao nikakva povoda da je napadne. Čini se da je bilo bitno zauzeti grad kao najvažniju točku zemlje Panonaca, glavnu raskrnicu putova za istok i jug, točku iz koje se moglo dalje osvajati. Apijan se pak pri pisanju *Illyrike* služio Augustovim *Commentarii* pa je i preuzimao razloge što ih je ovaj iznosio. Tako nam Apijan veli da su Rimljani dva puta napali zemlju Segestana (156. i 119.g.pr.Kr.), ali bez uspjeha, pa su ovi postali vrlo arogantni²⁷. Drugi motiv koji daje Apijan (*Ill.* 23) je rat protiv Dačana i Bastarna na Dunavu za koji je Siscija trebala poslužiti kao baza. Da li je uistinu Oktavijan namjeravao u toj kampanji na Dunav i na Dačane²⁸? Dion Kasije iznoseći svoje viđenje ilirskog pohoda uopće ne spominje Dačane i tvrdi da je pohod organiziran samo zato da bi vojska dobila ratne prakse²⁹. Dion nije uzimao Augustove komentare zdravo za gotovo, a nije uzimao ni samo njih. On nam pokazuje da je, boraveći kao upravitelj u Panoniji, osobno upoznao Sisciju i narod oko nje. Zato se Dionov izvještaj o ratu razlikuje od Apijanova (naročito u opisu Siscije i motiva rata) iako se u mnogim detaljima i poklapa s njim. Što se tiče želje da vojska stekne prakse u ratovanju, to i Velej Paterkul navodi kao Oktavijanov poticaj³⁰.

Došavši do Segeste, utvrđenog grada (*oppidum*) na ušću Kupe u Savu, Rimljani su tražili stotinu talaca i da grad primi vojni garnizon. Stanovništvo se podijelilo. Vladajući se sloj složio, ponudio taoce i žito i bio spreman otvoriti dveri grada. No, pobunio se puk koji je navalio, zatvorio vrata i radije se htio izvrći opsadi³¹. Mora da je *oppidum* bio dobro utvrđen, budući da ga je Oktavijan opsijedao trideset dana s dvije i po legije³². U to su vrijeme između Save i Kupe bile samo palisade i jarci, veliki šanac kao zaštita grada što ga opisuje Dion (49.37.3-4) dao je dosta kasnije načiniti Tiberije. Oktavijan je za trajanja opsade dao podići vanjski pojas jaraka (*APP. Ill.* 22.24)³³. Znamo da je Oktavijan dobio i brodovlje kojim je otpor Segeščana napokon slomljen, iako ne bez žestoke borbe - tako je poginuo i admiral Menodor (*Menodorus, Menas?*), Pompejev oslobođenik (DIO, 49.35-38)³⁴. Apijan (*Ill.* 22-23) kaže da je Oktavijan dao da se sgrade brodovi jer ih je namjeravao upotrijebiti za snabdijevanje vojske u ratu protiv Dačana i Bastarna na Dunavu. Dion pak veli da su brodovi dobiveni od savezničkog plemena za opsadu Segeste. Pitanje je tko su bili saveznici (*socii*)³⁵ koji su dali brodove. Da li norički narod Taurisci, kako predlaže Wilkes³⁶? U tom bi slučaju brodovi došli Dravom u Dunav, pa onda uzvodno Savom do Segeste. Kad su vraćali brodove, pretpostavlja se da su ih rimske trupe pratile i tako došle do Dunava, pa bi se u tom kontekstu mogla razumjeti rečenica iz Oktavijanova obraćanja trupama pred bitku kod Akcija (DIO, 50.24.4):

Nedostojno bi bilo nas samih [da se damo od Egipćanki pokoriti] mi koji smo Gale pokorili, koji smo sebi podvrgli Panonce, koji smo uznapredovali do Istra (tj. Dunava)...

Drugo rješenje bi bilo da su brodove dobili od nekog drugog noričkog plemena (budući da su i Taurisci bili među žrtvama ovog istog rata) i to rijekom Ljubljanicom u Savu do Segeste ³⁷.

Nakon što se grad predao, Oktavijan je ostavio 25 kohorti pod zapovjedništvom Fufija Gemina (*Fufius Geminus*) i vratio se u Rim u kasnu jesen. Nije tada nastavio na istok, a po svoj prilici nije ni namjeravao ³⁸. Iduće godine, 34. i 33. pr.Kr., ratuje protiv Delmata, a ne protiv Dačana. Čini se da je glavni i konačni cilj njegova pohoda bila Siscija i pacifikacija tog strateški važnog područja, kombinirana s manevrima za razgibavanje vojske.

Ali nisu se Segestani toliko dugo odupirali da bi samo tako odustali i priznali poraz. Iduće je zime planula pobuna i Oktavijan je, ponukan glasovima o ustanku, ostavio Rim prije kraja zime. Međutim, otpor su uspješno i bez njega skršile kohorte ostavljene u gradu, tako se on sam okrenuo i otišao na jug u Dalmaciju ³⁹. Ma kakve da su mu bile namjere i pobude ostaje činjenica da je Oktavijan podvrgao rimskoj vlasti cijelu dolinu Save, najvažniji kopneni put, koji će kasnije postati žila kucavica carstva. Cijela Panonija (VELL. PAT. 2.110: *universa Pannonia*) s granicom na Savi i Dravi ⁴⁰ bila je pod kontrolom, koliko je to u tim uvjetima bilo moguće. A nakon 35. i 34.g.pr.Kr. slava Oktavijana kao novog Cezara u vojsci i u Italiji, silno je narasla. Djela njegovih drugova Agripe (*M. Vipsanius Agrippa*) i Taura (*T. Statilius Taurus* - koji je preuzeo Ilirik nakon Oktavijanova odlaska) nisu se obilježavala ⁴¹.

Od 35.g.pr.Kr. grad ostaje u rimskim rukama i od tada se više Segestika ne spominje, samo SISCIA ⁴². U Sisciji se nalazi vojna posada, vojna i trgovačka luka i glavni štab za Ilirik. Od 33.g.pr.Kr. to je najvažnija rimska točka u Panoniji ⁴³, što je postalo od izuzetnog značenja u kasnijim ratovima Tiberija. Od sada nekoliko idućih desetljeća o Sisciji nema glasa. Možemo reći samo da je u rimskim rukama.

Prije se smatralo da je Oktavijan u kampanjama 35. i 34.g.pr.Kr. poduzeo grandiozna osvajanja, da je pokorio cijelu današnju Bosnu, da je pripojio područja sve do Beograda, što bi kasnije Tiberijeve vojne svelo na lokalne pobune i njihovo gušenje. Ni jedan izvor to ne spominje, ne navode se Breuci, najmoćniji panonski narod s kojim bi sigurno bio došao u sukob; ne spominju se ni Mezeji, Dezitijati ⁴⁴, Ditioni, s kojima se sigurno morao sresti iza Dinarida. Poduhvat tih razmjera nije ni dokazan ni vjerojatan ⁴⁵.

31.g.pr.Kr. bitka kod Akcija je odlučila i Oktavijan je postao jedini "gospodar" u državi. U podjeli između Augusta i senata, Ilirik je postao senatska provincija, baš kao i Makedonija, dok su uz njih bile princepsove provincije Norik s jedne i Trakija s druge strane. No, svijest o dosta labavoj i nezgrapnoj poziciji Rima u Panoniji mora da je i dalje postojala. Bilo je nužno osigurati čvršću povezanost europskih provincija između sebe i njih s Istokom, da bi se izbjegla opasnost što se iznenada pojavila u ratu protiv Antonija -da bi se država lako mogla raspasti na istočni i zapadni dio ⁴⁶. Cestom se mogla povezati Italija s Panonijom, kao i Galija i Germanija s Panonijom i dalje s Istokom. August je i sam toga bio svjestan kad je rekao da bi se panonska vojska mogla pojaviti pred Rimom

za deset dana (VELL. PAT. 2.111)⁴⁷. Osim toga je dolina Save najbolji put za osvajanje Bosne i zaleđa Dalmacije, za smirivanje uvijek ratobornih Delmata⁴⁸. Siscija je bila ključ prolaza kroz Panoniju, zato je razuman zaključak da je rimska vojska tu bila stacionirana cijelo vrijeme i da operacije u panonskom ratu nisu mogle biti izvedene bez tog logora. Druga ključna točka bio je Sirmij.

Ilirikom su povremeno upravljali ljudi konzularnog ranga; 17-16.g. pr.Kr. to je bio Publije Silije Nerva (*P. Silius Nerva*), 14-13.g.pr.Kr. Marko Vinicije (*M. Vinicius*) (DIO. 54.20.1. VELL.PAT. 2.96.2). Onaj je prvi pripremio osvajanja alpskih zemalja, a 16.g.pr.Kr. pobijedio je Panonce i Norike koji su provalili u Istru. Norik je pripojen negdje u to vrijeme (DIO. 54.20.2)⁴⁹.

Za 15.g.pr.Kr. imamo izvještaje o Tiberijevim borbama protiv Skordiska⁵⁰. 14. ili 13.g.pr.Kr. prokonzul Ilirika Marko Vinicije (kojeg Dion uopće ne spominje) započeo je PANONSKI RAT - *Bellum Pannonicum* (VELL. PAT. 2.96.2 id. FLOR. 2.24). Dion (54.24.3) govori o pobuni Panonaca 14.g. pr.Kr.⁵¹. Pa iako je taj rat pomakao granice Ilirika sve do Dunava, u izvorima je opisan samo ukratko i šturo.

Na domak zime 13.g.pr.Kr. Marku se Viniciju u borbama pridružio Marko Vipsanije Agripa (DIO. 54.28.1 id. VELL.PAT. 2.96). Flor (2.24) kaže da su njih dvojica ratovali protiv plemena koja su nastavala područje između Drave i Save, po svoj prilici Breuka. August je slavu za pokorenje i uređenje Ilirika namijenio Agripi, ali ovaj nije podnio panonsku zimu. 12.g. pr.Kr. Agripa je umro, a slava za taj rat pripast će Tiberiju (DIO. 54.31.2 id. SUET. *Tib.* 9.2. VELL. PAT. 2.96.2 id.). Iste 12.g.pr.Kr. August dolazi u Akvileju, pretpostavlja se zato što je panonski rat bio tako ozbiljan. Možda je upravo te godine Ilirik prestao biti senatska provincija i postao carska (DIO. 54.34.4. stavlja Augustovo preuzimanje Ilirika u 11.g.pr.Kr.), a Tiberije je pobijedio Delmate i pobunjene Panonce. 10.g.pr.Kr. Tiberije je bio krenuo u Galiju, ali se morao na brzinu vratiti zbog upada Dačana u Pnoniju i pobune Delmata (zbog danka) (DIO. 54.36.2-4). 9.g.pr.Kr. Tiberije je konačno svladao Panonce i Delmate i za taj podvig dobio u Rimu *ovatio*⁵². Ako i jesu bili pobijeđeni, sigurno nisu bili mirni - 8.g.pr.Kr. trebalo ih je ponovo smiriti. Nakon smrti svog brata Druza u Germaniji 9.g.pr.Kr. Tiberije je napustio Ilirik i otišao na Rajnu, a u Iliriku ga je naslijedio ostarjeli Seksto Apulej (*Sex. Appuleius*) koji je dovršio okupaciju Panonije do Dunava (CASSIOD. *Chron. min.* 2.135)⁵³. U svojoj "Autobiografiji" August kaže da je pomakao granice carstva na Dunav (*Res Gestae*, 30) i to se proširenje Ilirika do Dunava smatra glavnim dostignućem njegova djelovanja prema vani. Problem je da li pod tim podrazumijeva cijelu liniju Dunava u Panoniji ili samo onaj dio između Drave i Save. Arheologija nije pružila spomenike Augustova vremena koji bi potvrđivali da je Panonija tada okupirana i preko Drave sve do Dunava⁵⁴.

O godinama panonskog rata znamo vrlo malo. Dion (55. loa, 2) u oštećenom dijelu teksta spominje Lucija Domicija Ahenobarba (*L. Domitius Ahenobarbus*) kao legata Ilirika nakon Seksta Apuleja. A. Velej Paterkul nema ništa - od 6.g.pr.Kr. Tiberije se povukao u dobrovoljno progonstvo, a odlazak njegova heroja za Veleja znači da to vrijeme

jednostavno nije vrijedno spomena. Zatim se kao legat Ilirika spominje Gnej Kornelije Lentul (*Cn. Cornelius Lentulus*) i njegov pohod uz Tisu. Legat u Iliriku bio je i jedan nepoznat senator čiji je elogij sačuvan u Tiburu (*Insc. It.* XIII,3,p.76,no.91)⁵⁵ Do 6.g.pos.Kr. o ovim se krajevima uistinu malo zna. Granica je smirivana, a bili su na putu i da srede konačno markomanskog kralja Marobodua koji im je smetao na području današnje Češke.

6.g. Tiberije je sasvim dobro napredovao protiv Marobodua - a tada je stigla vijest da se čitav Ilirik digao na ustanak ⁵⁶ Kao povod pobune u Iliriku smatra se neljudski postupak rimskih sakupljača danka i oficira koji su novačili vojnike za rat protiv Markomana. Dok Velej Paterkul kaže da je pobuna izbila među Panoncima, Dion Kasije (55.29,2-3) tvrdi da je ustanak počeo među Dezitijatima u okolici Sarajeva i brzo se proširio u Panoniju. Trenutak je sretno izabran jer je masu Ilira bilo okupljeno da krene na Markomane. Vodili su ih vladari Breuka Baton i Pinnes i vladar Dezitijata Baton. Rimljani su u početku zanemarili bune među Dezitijatima i još su bili usmjereni vojni na sjeveru. Dok su se osvijestili, Iliri iz Panonije i Dalmacije, prvi put u svojoj povijesti ujedinjeni u jednu armiju s jednim ciljem započeli su žestok rat protiv Rima. Tako je započeo za Rimljane najstrašnji vanjski rat poslije punskih (SUET. *Tib.* 16: *gravissimum omnium externorum bellorum post Punica*).

Čim je dobio vijest o pobuni Tiberije hitno šalje prethodnicu (ili je već stigao s njima?), XX legiju koju vodi Marko Valerije Mesalin (*M. Valerius Messallinus*) *praepositus Illyrico* (VELL.PAT.2.112,1). Cilj mu je osvojiti i držati Sisciju.

Mesalin je u tome uspio, a kako ustanicima nije uspjelo osvojiti drugi ključ Panonije, Sirmij, našli su se u nezgodnu položaju, iako to na prvi pogled nije tako izgledalo. Baton Dezitijački je uludo potrošio vrijeme i energiju na pohod na Salonu i Apoloniju (DIO, 55,29,4) umjesto da krene na praktički nebranjenu Sisciju. Kad mu je to konačno sinulo, već je bilo kasno: Tiberije je ušao u Sisciju. Ako su zaista namjeravali napasti Italiju (VELL. PAT.2.110) Siscija je Ilirima bila od neprocjenjive važnosti. Tako se između njih i Italije, kao njezina posljednja obrana, našlo pet legija (?). Situacija je bila veoma nepovoljna - iako su Rimljani u svojim rukama držali dvije najvažnije točke, Sisciju i Sirmij, sav teritorij oko njih pa sve do Jadrana držali su ustanici.

U Italiji je zavladao opća panika, strah usporediv sa strahom od Hanibala, kome je, kažu, čak i August podlegao. Nije ni čudo kad Velej Paterkul procjenjuje da je bilo sto tisuća ilirskih vojnika i devet tisuća konjanika (VELL.PAT.2.110) - brojke možda i jesu pretjerane, ali je sigurno velika masa ratovala protiv Rimljana, kad se uzmu u obzir razmjeri operacija što su ih Rimljani poduzimali. Rezultat straha je opća mobilizacija u Italiji - svi veterani su pozivani pod oružje, pa čak i oslobođenici (VELL.PAT. 2.111; DIO, 55.31,1-2; SUET. *Aug.* 25; MACR. *Sat.* 1.11,32). U međuvremenu Tiberije u Sisciji nije poduzimao nikakve vojne akcije većih razmjera; povremeno je upadao na ilirski teritorij i čekao pojačanje. Zlobni jezici su u Rimu pričali da je August nezadovoljan njegovim načinom ratovanja i da hoće pobjedu, optužujući Tiberija da razvlači zbog

vlastitih razloga (DIO,55,31,1). To je mogla biti samo zloba koja nije shvatila da je Tiberije odabrao najmudriji način ratovanja s premoćnim Ilirima.

Prvi dio pojačanja u jesen 6.g. Tiberiju je u Sisciju poveo *quaestor designatus*, mladi senator Velej Paterkul (VELL.PAT.2.111) koji nam je svoj opis rata ostavio kao očevidac. Šteta što je bio pristran pisac i veoma loš historičar⁵⁷, pa je dosta štur u opisima nekih dijelova i nepouzdan. Drugi dio vojske doveo je Tiberijev mladi nećak Cezar Germanik u jesen 7.g.⁵⁸

U ljeto 7.g. Tiberije kreće na istok na pobunjenike (VELL.PAT.2,112). Iz Azije mu je došlo pojačanje od dvije legije pod vodstvom Plautija Silvana (*M. Plautius Silvanus*), a još kasnije iz Sirmija kreće Cecina Sever (*Caecina Severus*) s pet mezijjskih legija i zajedno s konjicom tračkog kralja Remetalka (*Rhoemetalces*). Jedva izbjegavši katastrofu kod Volcejskih močvara (negdje kod Vinkovaca), Sever se sastaje s Tiberijem i vraćaju se natrag u Sisciju. U Sisciji zadivljeni Velej Paterkul (2,113,1-2), promoviran u Tiberijeva legata, pod Tiberijevim zapovjedništvom gleda deset legija, 70 kohorti pomoćnih četa, četrnaest konjičkih ala, deset tisuća veterana, dobrovoljce iz Italije i Remetalkovu konjicu⁵⁹ U tom trenutku Siscija je bila najveći logor rimskog carstva u kome je sakupljena najveća vojna sila što ju je Rim vidio od Građanskih ratova. Možemo reći da je Siscija bila vojni centar carstva, na braniku same Italije.

Uskoro je vojska podijeljena na dva dijela: jedan se vratio natrag u Meziju, drugi ostaje oko Siscije. U kasnu jesen 7.g. Germanik je poharao zemlju Mezeja (*Maezaei*) uništivši im svu ljetinu što je poduhvat vredniji od mnogih bitaka (DIO,55.32,4). Tiberije je pošao u Rim nadajući se da će Iliri do proljeća skapati od gladi. Bila je to žestoka zima⁶⁰. Možda se posljedice izgladnjivanja naziru u jednom oštećenom fragmentu Diona Kasija (55.33,22) gdje se veli da je (inače posve nepoznat) *Scenobardus*, ili *Scenobarbus*, ili *Scenobarvus* došao da pokuša pregovarati sa zapovjednikom logora u Sisciji (*praefectus castrorum*) Manijem Enijem (*M. Ennius*)⁶¹. Tu se Dionov tekst prekida, ali možda možemo pretpostaviti kako lokalni vladar jednog ilirskog plemena iscrpljena glađu i oštrom zimom pokušava sklopiti s Rimljanima separatan mir. Nakon jake zime Iliri su bili potpuno iznureni glađu i boleštinama, tako kad je 8.g. vojska krenula iz Siscije, Baton (prethodno zarobivši svog druga Pinnesa) i narod Breuka predaju se Tiberiju 3. augusta na rijeci *Bathinus* (Bosna?) (VELL. PAT.2.114). Smatrajući da je rat manje-više završen, Emilije Lepid (*M. Aemilius Lepidus*) povede vojsku natrag u Sisciju. Ali Baton Dezitijački očito nije dijelio uvjerenje Rimljana, ni mišljenje svog bivšeg suborca. Prije nastupa zime zarobi i ubije Batona Breučkog, a pobuna ponovo buknu u Panoniji. Rimski je položaj spasio Plautije Silvan s vojskom iz Sirmija. Baton se povukao prema Dalmaciji, a Rimljani su napokon smirili Panoniju (VELL. PAT.2.114; DIO,55.34,4-7). Tiberije se tek krajem zime, 9.g. vraća u Rim, ali Dalmacija još nije pokorena⁶².

9.g. vojska napreduje iz tri pravca na pobunjeno područje - iz Siscije (vodi je Marko Emilije Lepid), iz Sirmija (Marko Plautije Silvan) i s Jadrana (Germanik). Izgleda da je zakazao mladi i neiskusni Germanik: nije uspio i rat se previše otegao (DIO,56.12,1 id.).

August ponovo šalje Tiberija da sredi taj rat - postao je prevelik teret za Italiju koju su mučile još i glad i kuga (PLIN. N.H. 7.149). Tiberije je pošao u Ilirik, a Lepid mu je krenuo u susret maršem iz Siscije. Za taj marš Lepid je nagrađen trijumfalnim insignijama. Njegov put i susret s Tiberijevom vojskom opisao je Velej Paterkul (2.115). Možda je sam bio s Tiberijem, ali je vjerojatnije da je već bio napustio Tiberijev štab, a sve da je čuo od svog brata Celera (*Magius Celer Velleianus*) Tiberijeva legata⁶³. Tiberije je opkolio Batona u Andetriju (Muć Gornji) gdje se ovaj napokon predao. Život mu je pošteđen, a nakon što je ukrasio Tiberijev trijumf, proživio je još dosta u ne baš neudobnu zatočeništvu u Ravenni (SUET. *Tib.*20)⁶⁴. Tiberije ulazi svečano u Rim 16. januara 10.g, ali je trijumf proslavio tek 23. oktobra 12.g. Dopušteno mu je da podigne slavoluke, zna se negdje u Iliriku (DIO,56.17,1)⁶⁵. Možda su se ti slavoluci nalazili u Sisciji i Sirmiju⁶⁶.

Konačno smirivanje pobune i Dezitijata i Pirusta ostavljeno je Vibiju Postumu (*C. Vibius Postumus*) koji je za to dobio trijumfalne insignije. Velej (2.116,2) kaže za njega *praepositus Dalmatiae* po čemu se zaključuje da je Ilirik tada već bio podijeljen - čak prije nego što je pobuna okončana, što bi značilo 9.g, a ne 10.g. kako se mislilo⁶⁷. Daje se i 8.g. za podjelu Ilirika na *Illyricum Inferius* (opće zvan Panonija tek u drugoj polovici stoljeća)⁶⁸.

Suviše no reći da je Siscija postala najvažniji grad Panonije pored Sirmija. U njoj je po svojoj prilici boravila legija, i to se pretpostavlja *Legio IX Hispana*. Podataka nemamo, ali Siscija je najbolje rješenje za logor ove legije. Isto tako je možda nakon pobune Sisciju napustila. Moguće je čak i da je bila u Sisciji još 14.g. kad je izbila pobuna legija⁶⁹. Osim ove legije, nakon podjele Ilirika, u Panoniji borave *Legio VIII Augusta* (u Petoviju) i *Legio XV Apollinaris* (Emona pa Karnuntum)⁷⁰.

Izgradnja cesta u Panoniji započela je već u vrijeme Augusta i Tiberija, a gradile su ih uglavnom legije. Naglasak je bio na putu *Emona - Siscia - Sirmium*. Tu je Siscija bila glavna raskrsnica, *caput viarum*. Glavni smjer je trebao povezati Galiju i Germaniju s putom preko Siscije i Sirmija za Singidunum, Serdiku, Bizant i dalje za Istok. U Sisciju su se slijevali pravci iz Senije, Petovija i uz pritoke Save iz Dalmacije - Salone (velika cesta od Salone do Panonije započeta je 14.g. dok je upravitelj Dalmacije bio Publije Kornelije Dolabela (*P. Cornelius Dolabella*)⁷¹.

August je umro 14.g.što je izazvalo nečuvenu paniku u državi (VELL.PAT. 2.124). Na vijest o njegovoj smrti pobunile su se tri panonske legije u nekom logoru (ne zna se kojem) (TAC.*Ann.*16-29; SUET. *Tib.*25; VELL. PAT. 2.125,4; DIO. 57.4,1-5). Jedno je mišljenje da su tada logori bili u Emoni, Petoviju i Sisciji. Blez (*Q. Iunius Blaesus*), upravitelj Panonije, nije mogao učiniti ništa, pa je Tiberije morao poslati svog sina Druza da uguši i tu pobunu i napokon smiri vječno nemirnu Panoniju⁷².

U drugoj polovini 1.st. prema kraju stoljeća, vojska se pomiče na Dunav gdje su izgrađena nova *castra* (Vindobona, Akvinkum), a u pacificiranom unutrašnjem dijelu provincije nema više logora legija⁷³. 69. godina naziva se godinom Četiriju careva. Nakon Neronova samoubojstva buknuo je građanski rat; Oton, Galba i Vitelije su propali, a isplivao je Vespazijan (DIO, 64.12)⁷⁴. U svom planu obnove i buđenja nerazvijenih dijelova

carstva Vespazijan je osnivao nove kolonije i dovodio naseljenike iz civiliziranih krajeva. U sklopu tog rada osnovane su dvije kolonije u Panoniji - Siscija i Sirmij⁷⁵. Uz to, po smještaju novih kolonija i municipija (svi su u zapadnom i južnom dijelu provincije) može se zaključiti da je novi status bio i nagrada za podršku Vespazijanu u građanskom ratu⁷⁶. Zajedno s uzdizanjem Siscije u rang kolonije - čime je postala *colonia Flavia Siscia* (CIL III 3951, 4471) - išla je i dedukacija veterana iz ravenske flote (ravenska i mizenska flota bile su u ratu stale na Vespazijanovu stranu, *TAC. Hist.* 3.12). Po vojničkoj diplomi jednog pripadnika ravenske flote iz 71. g. i frazi u njoj *sunt deducti in Pannoniam*, što podrazumijeva da su dobili zemlju u koloniji, zaključuje se da je po svojoj prilici grad postao kolonija 71. g. kad je uvršten u *tribus Quirina*⁷⁷.

Već za Flavijevaca u gradu se podižu velike javne zgrade⁷⁸. Očito je procvat Siscije uvjetovan njezinim povoljnim položajem i Vespazijanovom željom da potakne plovidbu Savom (možda su namjerno bivši mornari naseljavani u Sisciju i Sirmij). Zato je u gradu kasnije bila panonska riječna flota *classis I Flavia (classis Flavia Pannonica)*⁷⁹. Promet rijekom se naslanjao na cestu Siscija-Sirmij, već dovršenu u doba Flavijevaca, tvoreći jedinstveni obrambeni i ekonomski sistem⁸⁰. Novi naseljenici došli su u novu koloniju: osim veterana stigli su i Italici, pripadnici viših klasa (koji su činili dobar dio stanovništva, osim u Sisciji, Emoni, Savariji itd.), kao i orijentalci. Naravno da je i lokalno stanovništvo imalo udjela u razvoju grada. Tako se stvarala šarolikost tipična za velike gradove po cijelom carstvu⁸¹.

U 1. st. ostala je plemenska organizacija društvenog života u onim dijelovima Panonije gdje vojska nije direktno upravljala. U tim krajevima car ili guverner provincije bi imenovao vojnog prefekta koji bi provodio rimsku vlast. Poznat nam je takav prefekt naroda Kolapijana - Antonije Nazon (L. Antonius Naso)⁸². S natpisa nam je poznata cijela njegova karijera. Nakon što je bio centurion u legijama III *Cyrenaica* i XIV *Gemina*, car ga je nagradio položajem prefekta *civitatis Colaphianorum*⁸³.

Niti Domicijan (81-96.g.) nije bio pošteđen nemira na Dunavu (DIO, 67.7,1;2). Imao je problema s Kvadima i Markomanima, a 89.g. slavi trijumf nad Dačanima i Hatima (SUET. *Dom.* 6). Nakon te godine on je ratujući proveo neprekidno osam mjeseci u Panoniji⁸⁴. U tim ratovima Siscija je bila dobro uporište za snabdijevanje vojske što ratuje⁸⁵. Pri kraju Domicijanova vladanja, 95-96.g. opet se nad Panonijom nadvila sjena sarmatskih ratova. U pomicanjima vojnih jedinica u tim ratovima *vexillarii* legije XIV *Gemina* bivaju prebačeni u okolicu Siscije ili čak u samu Sisciju⁸⁶. Domicijanov je rat u vrijeme cara Nerve (96-98.g.) završio Trajan.

Kad je čuo da je postao car nakon Nervine smrti, Trajan (98-117.g.) se nije odmah vratio u Rim, već je kroz Panoniju krenuo u Meziju. Tek je odatle pošao u Rim. Kasnije je opet ratovao, prolazeći ovim krajevima u dva dačka rata (101-102.g. i 105-106.g.). Na jednom dijelu Trajanova stupa prikazano je ukrcavanje vojnika i samog cara sa štabom na brodove i polazak na pohod. Riječna je luka vrlo dobro oslikana, s amfiteatrom u pozadini i slavlulokom s bigom uz samu luku. Ne može se pouzdano identificirati, ali je moguće da

je ta velika i sjajna luka upravo Siscija⁸⁷. Već smo rekli da su nakon Batonova ustanka podignuti slavoluci u Panoniji, možda u Sirmiju i Sisciji, što bi odgovaralo prikazu. Natpisi spominju teatar u Sisciji⁸⁸, a Nemezin oltar govori o gladijatorskim igrama i amfiteatru⁸⁹.

Upravo je Trajan počeo reorganizaciju provincije Panonije, jer joj je bila prijeko potrebna. Da li je to učinio prije Drugog dačkog rata⁹⁰ ili nakon dačkih ratova⁹¹, ostaje otvoreno. U svakom slučaju Panonija je podijeljena za zapadnu (*Pannonia Superior*, centar *Carnuntum*) na istočnu (*Pannonia Inferior*, centar *Aquincum*), a Siscija ulazi u sastav Panonije *Superior*. U provinciji u Trajanovo vrijeme borave brojne vojne snage, 37500-39500 vojnika 107.g.; pa je već zbog njih trebalo provinciju podijeliti na dva administrativna dijela. Za vojniciima dolaze trgovci i civili koji stvaraju *cannabae*⁹². Takav proces urbanizacije završen je negdje u prvom dijelu vladanja cara Hadrijana (117-138.g.). Upravo u njegovo vrijeme Panonija doživljava uspon i veliki razvoj, a Siscija je također dio tog procvata. O tome svjedoči i posveta na bazi kipa cara Hadrijana (CIL III 3968a)⁹³

Trgovina se razvija i pridonosi bogatstvu grada u 2.st. Siscija je bila jedan od velikih centara trgovine žitom⁹⁴, a vjerojatno i jedno od najvažnijih središta za obradu vune, koja je stizala iz cijelog tog kraja. Nije čudo da upravo iz doline Kupe potječu brojne olovne oznake za obilježavanje bala vune⁹⁵. Uprava za rudnike također je bila u Sisciji (*praepositus splendidissimi vectigalis ferrarium*, CIL III 3953)⁹⁶. Ekonomski razvoj odrazio se i na izgradnju reprezentativnih zgrada, kurije, bazilike, terma, portika, tržnice itd.⁹⁷. U gradu se nalaze i financijska i administrativna tijela. Nakon podjele provincije (106.g.?) činovnik odgovoran za financije Gornje Panonije, *procurator* ranga *centenarius*, imao je središte u Petoviju. U Sisciji je bio *collegium centonariorum* (CIL III 10836) i *beneficarii procuratoris*⁹⁸. Car Hadrijan je vrlo pažljivo organizirao carinsku službu u provincijama teritorija Ilirika. Carina (*portorium*) se naplaćivala na granicama carstva, na granicama provincija, ali i unutar provincija. Carinarnice su se, naravno, nalazile uz važne putove, plovne putove, mostove, raskršća; službenici su im velikom većinom bili oslobođenici i robovi. Nije stoga čudno da je Siscija bila jedna od postaja za *publicum portorium Illyrici*.⁹⁹

Za vrijeme Antonina Pija (138-161.g.) život je mirno tekao bez unutrašnjih borbi, zemlja se obogatila, a što je najvažnije, nikakvi neprijatelji nisu ugrožavali granice carstva¹⁰⁰.

Nakon njega na carski tron dolazi Marko Aurelije (161-180.g.). Njegovo je vladanje vidjelo silne ratove koji su opustošili Panoniju. Već 166. i 167.g. Langobardi i Obiji napadaju provinciju i bivaju poraženi i odbačeni. Ali predah je kratko trajao, jer je duga mora markomanskih ratova već bila počela. S manjim prekidima rat je trajao do 180.g. Već se 167. i 168.g. pokazalo da najveća opasnost za Italiju izlazi iz činjenice da je dunavski limes zapušten i neosiguran. Iznenada je cesta od Italije za limes postala silno važna, a vjerojatno je i Siscija ponovo gledala transporte trupa i snabdijevanje vojske, iako je grad bio u pozadini i ne na prvoj liniji udara (Marko je Aurelije štab stavio u Sirmij ili Singidunum). Opasnost je bila takva da su regrutirani robovi, čak i gladijatori i banditi

(SHA, *Vita Marci*, 21.7). Marko Aurelije odbija Kvade i Markomane, a 179-180.g. obavlja pripreme za osvajanje njihova teritorija. No, u martu 180.g. car umire u Panoniji, a njegov nasljednik Komod na brzinu zaključuje rat i odustaje od očevih planova za osvajanje¹⁰¹.

Markomanski su ratovi posve opustošili panonski prostor, čak se i slika stanovništva tog kraja drastično promijenila, kako se promijenio i cjelokupni život provincije. U Sisciji se nakon Marka Aurelija nailazi na priličan broj osoba s carskim imenima; moguće je da su pojedinci u gradu dobili rimsko građansko pravo, ali među prvcima grada i dalje vidimo potomke onih Italaca, mahom posjednika i trgovaca¹⁰².

Ratovi se nastavljaju za vrijeme Markova nasljednika Komoda (180-193.g.). On ratuje sa Sarmatima (185. i 186.g.), Markomanima i Kvadima (188. i 189.g. - *Expediatio Germanica Tertia*). O strahu i panici u Panoniji svjedoče ostave novca zakopavane u vrijeme sarmatskog rata¹⁰³.

193.g. ubijen je Komod i na prijestolje doveden Pertinaks, no on je vladao samo 87 dana. U to je vrijeme *Legatus Augusti pro praetore* u Gornjoj Panoniji bio, Afrikanac rodom, Septimije Sever (*L. Septimius Severus*). 28. marta su pretorijanci ubili Pertinaksa i odmah su se pojavili novi carevi: Didije Julijan je carski purpur kupio od pretorijanaca, a u Siriji se Pescenije Niger sam proglasio carem. Međutim, zavjerenici, listom ljudi na važnim položajima, koji su uzdigli i napustili Pertinaksa¹⁰⁴, odlučili su se za trećeg - na aprilske ide (13. aprila) legija XIV *Gemina Martia Victrix* u logoru u Karnuntumu proglasila je carem Septimija Severa (SHA, *Vita Severi*, 5.1). On je odmah izdao proglas i najvećom brzinom krenuo u Rim. Nije imao vremena ni za skupljanje vojske, pa se oslanjao samo na panonske legije. Didije je Julijan pao ostavši samo s pretorijancima. 196.g. obračunavši u Maloj Aziji s Pescenijem Nigerom, Septimije Sever kreće (kroz Viminacij, Sirmij, Mursu, Petovij) protiv još jednog uzurpatora, Klodija Albina, u Galiju. Kao upravitelja Panonije ostavio je u Karnuntumu svog sina Karakalu. Tako je Septimije Sever postao prvi od upravitelja Panonije koji je uzdignut do carskog trona¹⁰⁵.

Dolazak Septimija Severa značajan je događaj za cijelu Panoniju. Ekonomske prilike provincije, opustošene markomanskim ratovima počele su se popravljati, naročito u logorima legija i gradovima na limesu, s tim da su neki gradovi posebno nagrađeni. To ne iznenađuje budući da je svoj uspon, snagu i pobjedu dugovao panonskim legijama i panonskim gradovima. Tako su već 194.g. Karnuntum i Akvinkum uzdignuti na rang kolonije, a Siscija (kolonija još od Vespazijana) počašćena je imenom *Septimia* (CIL III 4193 - *Colonia Septimia Siscia Augusta*)¹⁰⁶. Mi danas ne znamo zašto, ali je sigurno da je grad učinio Severu neku uslugu¹⁰⁷. Bez sumnje je to imalo velikog utjecaja na sudbinu grada, značilo velike promjene, možda u uređenju i financiranju¹⁰⁸. U Sisciji se pojavljuje ime (gentilicij) *Septimius* što ukazuje na dodjeljivanje građanskog prava¹⁰⁹. S građanskim i drugim povlasticama, zajedno s oporavkom cijele Panonije, napreduje i razvija se i Siscija, te se urbanistički širi i na desnu obalu Kupe¹¹⁰.

197.g. Septimije Sever odlazi u Mezopotamiju, u rat protiv Parta. Na Istoku ostaje do 202.g. U proljeće te godine vraća se natrag u Rim na proslavu desete godišnjice svog vladanja, vraća se kroz Meziju i Panoniju. Herodijan (3.10.1) kratko napominje da je pri tom car posjetio logore u Meziji i Panoniji. Cijeli se kraj pripremao za posjet, popravljane su ceste kroz Panoniju, Norik i Retiju, grade se nove i reprezentativne zgrade i popravljaju stare i posebno ukrašavaju¹¹¹. Iako ne znamo točno samu trasu puta, možemo biti gotovo sigurni da su car i carska obitelj posjetili Sisciju. Naime, u sviti se nalazila i Karakalina zaručnica Fulvija Plautila, kći pretorijskog prefekta Plautijana. Sačuvan je natpis iz Siska, posveta Fulviji Plautili¹¹². U vremenu nakon posjeta do kraja vladanja Septimija Severa (211.g.) u cijeloj provinciji vlada mir, stabilnost i ekonomski napredak.

Od Septimijevih sinova Geta (211-212.g.) je kratko vladao, a od njegove smrti Karakala sam (Marcus Aurelius Antoninus, 212-217.g.). U njegovo su vrijeme, 214.g., barbari napali Panoniju u najsnažnijem udaru nakon markomanskih ratova i sam je car veći dio te godine proveo u Panoniji, možda i posjetio Sisciju¹¹³. Da je opasnost bila golema svjedoči i to da vojske u provincijama dobivaju naziv *Antoniniana* nakon što su potisnule neprijatelja¹¹⁴. No iste je godine, zajedno s pohvalama, Karakala podijelio vojsku dvaju Panonija na dvije armije kojima upravljaju konzuli, ograničio je snage na dvije legije, pokušao smanjiti autoritet legata pojedinih legija i sredio granicu Panonija reorganizacijom limesa¹¹⁵. To je trebalo donijeti mir i prosperitet ovom području. Naoko je izgledalo tako iako je carstvo financijski već bilo nagriženo. Nije pomogao niti Karakalin edikt iz 212.g. (*Constitutio Antoniniana*, DIO, 78. 9,4-5) kojim su, prema Dionu Kasiju, svi slobodni građani carstva dobili rimsko građansko pravo, pa tako i građani Siscije. Nije pomogao ni novac - *Antoninianus* - što ga Karakala kuje od 215.g. srebrnjak vrijedan dva denarija (metal mu je bio loš i faktična vrijednost zapravo 1,5 denarija).

Nakon kratka Makrinova vladanja (217-218.g.) na prijestolje dolazi Karakalin nećak Elagabal (218-222.g.). Kad je proglašen carem Elagabal je s Istoka krenuo za Rim. Izabrali su kopneni put Panonijom. Dok jedni smatraju da je vjerojatno putovao preko Murse, Petovija, Celeje¹¹⁶, Bojanovski misli da ga je put vodio iz Celeje za Sisciju, Jablanicu, Salonu pa preko Jadrana za Rim¹¹⁷. Zbog careva puta kroz Panoniju vjerojatno su na brzinu popravljane ceste kojima će prolaziti i postavljeni miljokazi u njegovu čast. Tako i najstariji miljokazi na cesti Emona-Siscija-Sirmij potječu upravo iz ovog vremena - Karakalin iz 212.g. i Elagabalov miljokaz iz 219.g.¹¹⁸

Elagabal je umoren i na prijestolje je uzdignut njegov bratić Aleksandar Sever (222-235.g.). O odjeku njegova vladanja u Panoniji imamo veoma malo podataka. Kvadi i Markomani ponovo upadaju u Gornju Panoniju, a Sarmati navaljuju kod Dunavskog koljena, po svoj prilici 227. ili 228.g. - natpisi se nalaze u Sisciji (CIL III 10843, 15181). Intenzivna gradnja i popravljane cesta u to vrijeme (pogotovo u Panoniji) govore i o nastojanju da vojska bude što spremnija brzo odgovoriti na takve napade. Ipak, natpisi

tako duboko u unutrašnjosti provincije, kao što je Siscija, govore da nisu uspjeli posve spriječiti barbare da prijeđu granicu. Možda je i sama Siscija doživjela pojavu jedne takve skupine pred svojim bedemima ¹¹⁹.

Maksimian Tračanin (235-238.g.) je prvi od vojničkih careva što su u 3.st. došli iz Ilirika. U njegovo vrijeme Panoniju pustoše Dačani i Sarmati, a i poslije se pokrajina nije smirila. Osim vječite prijetnje najezde barbara koja se od istoka valjala prema granicama provincije - Dačani, Sarmati, k tome Markomani i Jazigi - Panoniju su, kao uostalom i cijelo carstvo, razdirale borbe za vlast careva i protucareva u kojima je vojska obilatno sudjelovala i zanemarivala najvažniji problem - granicu. Upravo u vrijeme vojničkih careva Siscija postaje veom važan grad blizu uzburkane granice: u njemu je otvorena tvornica oružja koja se željezom snabdijevala iz rudnika zapadne Bosne. Plovnim putovima i dobrim cestama željezo se dopremalo iz rudnika kod Blagaja na Japri i iz Ljubije. U Sisciji se od njega kovalo oružje za građanske ratove i obranu ugrožene granice ¹²⁰.

U idućim desetljećima Panonija kronično trpi od upada barbarskih plemena, Kvada, Jaziga, Gota... U vrijeme Galijenova (253-268.g.) vladanja očajanje je u tim krajevima bilo toliko da su pobune izbijale jedna za drugom, a loš položaj Panonije postajao je još lošijim. Galijen je neprestano ratovao ¹²¹. 260.g. kriza doživljava vrhunac: prvo upadaju barbari, Galijenov otac i suvladar Valerijan pada u zarobljeništvo perzijskog kralja Šapura, a u podunavskim zemljama se kratko, jedan za drugim uzdižu i padaju dva uzurpatora, Ingenuo (*Ingenuus* - poražen kod Murse) i Regalijan (*Regalianus*). Od 261.g. situacija je nešto lakša, osjeća se neko smirenje: pretpostavlja se da je 262.g. Panonija reorganizirana i uglavnom mirna. Negdje u tim godinama utemeljena je u Sisciji carska kovnica novca. Teško je reći kad je to bilo. Da li 260.g. zbog plaćanja vojske koja je ratovala po Panoniji ¹²², ili je bilo 262.g. u vezi s reorganizacijom provincije ¹²³. Predlažu se i drugi datumi ¹²⁴. U svakom slučaju znamo da je kovnica u Sisku osnovana za vrijeme cara Galijena ¹²⁵. Počela je kao mala kovnica s dvije oficine (*officinae*) za koju su materijal i majstori vjerojatno dovedeni iz Rima, iz njegove velike kovnice. Zato prvi sisački novci veoma nalikuju rimskim i zato ih je teško razlikovati. No, vremenom se kovnica povećavala i dobivala na važnosti, radila je sve do početka 5.st. Najveći dio novčanih potreba provincije Panonije od sada podmiruje kovnica u Sisciji. Provincija je mirno živjela neko vrijeme, ali pri kraju Galijenova vladanja ponovo se novac zakopava, što pokazuje strah i neizvjesnost. Ponovo navaljuju Germani i 268.g. sisačka kovnica postaje važna u vojničkom pogledu - kuje novac za troškove germanskih ratova ¹²⁶.

Za vrijeme Klaudija II Gotskog (268-270.g.) provaljuju ponovo u Panoniju Goti i odlučnim udarom ovog sposobnog cara-vojnika (prvog od serije careva Ilira) bivaju poraženi i odbačeni. Tada su u sisačkoj kovnici otvorene još dvije oficine, pa sad rade četiri - uglavnom za potrebe armije ¹²⁷. U ovom burnom razdoblju, provincije Ilirika, naročito Panonija, ne samo da su davale careve, čvrste borce koji su održali carstvo, nego su i djelovale kao element ujedinjenja države. Vjernost panonskih, mezijskih i drugih legija kupovala se novcem, u čemu je i Siscija imala veliku ulogu ¹²⁸. Kad je Klaudije II